

Editorial Note

เภสัชกรหญิงวิณะ วีระไวทยะ คือ ครูผู้บุกเบิกงานอาหารและโภชนาการของประเทศไทย

สง่า ตามาพงษ์^{1*}

¹ที่ปรึกษากิตติมศักดิ์ สมาคมโภชนาการแห่งประเทศไทยฯ
ในพระราชูปถัมภ์สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี

งานโภชนาการของประเทศไทยเริ่มดำเนินงานเมื่อปี พ.ศ. 2477 โดยนายแพทย์ยงค์ ชุติมา ได้ดำเนินงานส่งเสริมอาหาร ในกรมสาธารณสุข ซึ่งขึ้นอยู่กับกระทรวงมหาดไทยในสมัยนั้น ต่อมา ปี พ.ศ. 2482 ได้ตั้ง “กองส่งเสริมอาหาร” ขึ้น ซึ่งถือได้ว่าเป็นจุดกำเนิดองค์กรภาครัฐที่ดำเนินงานโภชนาการของประเทศไทย พอมาถึง ปี พ.ศ. 2485 ได้เปลี่ยนมาเป็น “กองอาหารและยา” กรมสาธารณสุข แต่สังกัดกระทรวงสาธารณสุข ซึ่ง ภญ.วิณะ วีระไวทยะ ได้เริ่มเข้ารับราชการสังกัดหน่วยงานนี้ เมื่อปี พ.ศ. 2494 และปีถัดมาคือปี พ.ศ. 2495 ได้เปลี่ยนชื่อจากกรมสาธารณสุข มาเป็นชื่อ “กรมอนามัย” ต่อมาปี พ.ศ. 2496 แผนกส่งเสริมอาหารกองส่งเสริมอาหาร ได้แยกตัวออกจากกองอาหารและยา ยกฐานะเป็น กองส่งเสริมอาหาร สังกัดกรมอนามัย ต่อมาได้เปลี่ยนชื่อมาเป็น “กองโภชนาการ” สังกัดกรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข เมื่อปี พ.ศ. 2512 ปัจจุบันคือ “สำนักโภชนาการ”

ภญ.วิณะ วีระไวทยะ ได้ทำงานโภชนาการมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2494 จนถึงปี พ.ศ. 2528 รวมระยะเวลา 34 ปี นับเป็นนักโภชนาการรุ่นแรกของไทย และเป็นผู้บุกเบิกงานโภชนาการ ได้วางฐานรากงานโภชนาการ จนก่อให้เกิดผลงานอันทรงคุณค่าให้กับวงการโภชนาการของประเทศไทย อย่างมากมาย ต่อมาได้ย้ายไปรับตำแหน่งผู้อำนวยการศูนย์ฝึกอบรมและพัฒนา สำนักงานคณะกรรมการการสาธารณสุขมูลฐาน จังหวัดชลบุรี สำนักงาน

ปลัดกระทรวงสาธารณสุข จนเกษียณอายุราชการในปี พ.ศ. 2529 รวมอายุราชการ 35 ปี ได้สร้างผลงานที่โดดเด่นพอสรุปได้ดังนี้

1) การสำรวจภาวะอาหารและโภชนาการแห่งชาติ

ภญ.วิณะฯ เป็นผู้ริเริ่มงานสำรวจภาวะอาหารและโภชนาการของประเทศไทย ร่วมกับบุคลากรกองโภชนาการ กรมอนามัย และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ทำให้ได้มาซึ่งข้อมูลด้านอาหารและโภชนาการ เพื่อนำไปวางแผนงานโภชนาการของชาติ ที่ภญ.วิณะฯ ได้เป็นแกนนำคนแรกของประเทศไทย ร่วมกับนักวิชาการด้านอาหารและโภชนาการ ได้ดำเนินการสำรวจครั้งแรกเมื่อ ปี พ.ศ. 2503 โดยทีมสำรวจไทยและอเมริกัน พบข้อมูลที่สำคัญคือ คนไทยสมัยนั้น ได้รับสารอาหารหลายตัวไม่เพียงพอ อาทิ แคลอรี แคลเซียม วิตามิน บี 1 บี 2 และวิตามิน เอ ต่อมาได้มีการสำรวจทุกๆ 10 ปี สำรวจครั้งที่ 2 , 3 , 4 และ 5 เมื่อปี พ.ศ. 2518, 2529, 2538 และ 2546 ตามลำดับ

ขอบเขตการสำรวจได้เน้น 4 ประเด็นหลักคือ

1) สำรวจพื้นฐานคนไทยและพฤติกรรมการบริโภคอาหารของครัวเรือน

2) สำรวจภาวะโภชนาการของคนไทยโดยวิธีวัดสัดส่วนของร่างกาย

3) สำรวจภาวะโภชนาการโดยการตรวจร่างกายทางคลินิก และ

4) สำรวจภาวะโภชนาการทางชีวเคมี นับเป็นผลงานที่สร้างประโยชน์ต่อการพัฒนางาน

อาหารและโภชนาการของประเทศ และได้ฐานข้อมูลที่น่าไปใช้ในระดับนานาชาติ

2) การก่อกำเนิดอาหารหลัก 5 หมู่ สู่ โภชนบัญญัติ และธงโภชนาการ

ช่วงระหว่างที่ ดร. ทวีรัสมิ ธนาคม และนักวิชาการโภชนาการได้ร่วมกันกำหนดอาหารหลัก 5 หมู่ สำหรับประเทศไทยขึ้นมานั้น ญญ.วิณะฯ ได้ไปศึกษาต่อต่างประเทศ แต่พอกลับมา ได้มาร่วมดำเนินงานต่อให้เกิด “อาหารหลัก 5 หมู่” จนสำเร็จกลายเป็นคัมภีร์ความรู้เบื้องต้นด้านโภชนาการ และเป็นแนวปฏิบัติการกินอาหารให้ถูกหลักโภชนาการ ของคนไทย ญญ.วิณะฯ ได้เป็นผู้นำในการผลักดันอาหารหลัก 5 หมู่ เข้าไปอยู่ในหลักสูตรการเรียนการสอน ในระดับชั้นประถมศึกษา ต่อมา กองโภชนาการ กรมอนามัย ได้ร่วมกับสถาบันโภชนาการและคณะสาธารณสุขศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดลรวมทั้งนักวิชาการด้านอาหารโภชนาการจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ได้ระดมความคิดเพื่อกำหนดให้มี “ข้อปฏิบัติการกินอาหารเพื่อสุขภาพที่ดีของคนไทย” (Food Base Dietary Guideline : FBDG) หรือ “โภชนบัญญัติ 9 ประการ” และพัฒนามาเป็น “ธงโภชนาการ” โดยมีแกนนำร่วมหลายคน อาทิ ศ. (เกียรติคุณ) นพ. ไกรสิทธิ์ ตันติศิรินทร์ รศ. ดร. ประไพศรี ศิริจักรวาล รศ. ดร.สมชาย ดุงคเดช และนายสง่า ดามาพงษ์ เป็นต้น ผลงานทั้ง 3 ชิ้นได้ถูกนำไปใช้ประโยชน์ต่อวงการโภชนาการอย่างแพร่หลาย จนถึงปัจจุบัน

3) ผู้บุกเบิกงานโภชนศึกษาของประเทศไทย “โภชนศึกษา” หรือ Nutrition Education เป็นกระบวนการให้คนไทยมีความรู้ และเจตคติด้านอาหารและโภชนาการสู่การมีพฤติกรรมโภชนาการที่พึงประสงค์ เพื่อให้มีภาวะโภชนาการที่ดี ซึ่ง ญญ.วิณะฯ เป็นคนไทยคนแรกที่ได้วางรากฐานงานโภชนศึกษาของประเทศไทย ได้บูรณาการงานโภชนศึกษาเข้าไปในแผนงานอาหารและโภชนาการระดับชาติ มุ่งเน้น ให้คนไทยมีพฤติกรรมโภชนาการที่พึงประสงค์ กินอาหารครบ 5 หมู่ การแก้ปัญหาโรคขาดสารอาหาร การส่งเสริมการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ และอาหารตามวัย เป็นต้น ตลอดจนบรรจุงาน

โภชนศึกษา เข้าไว้ในหลักสูตรการฝึกอบรมบุคลากรทางการแพทย์และสาธารณสุข และใช้ “รถครัว” เคลื่อนที่ตระเวนสาธิตอาหารทารก ในจังหวัดน่านที่มีเด็กขาดสารอาหารทั่วทุกภาคของประเทศไทย ที่สำคัญได้พัฒนาและผลิตสื่อสำหรับการให้โภชนศึกษาไว้มากมาย จนกลับกลายเป็นต้นแบบการผลิตสื่อโภชนาการมาจนถึงปัจจุบัน

4) การผลักดันงานอาหารและโภชนาการบรรจุไว้ในแผนพัฒนาชาติ

ญญ.วิณะฯ ได้ทำงานร่วมกับสภาพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ อย่างใกล้ชิด จนสามารถผลักดันให้งานอาหารและโภชนาการบรรจุไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 4(2520-2524) จนสำเร็จเป็นครั้งแรก ยังผลให้งานโภชนาการเป็นนโยบายที่สำคัญระดับชาติ และต่อ ยอดยาวนานติดต่อกันมาจนถึงแผนพัฒนาฉบับที่ 5(พศ. 2525-2529) ฉบับที่ 6 (พศ. 2530-2534) ฉบับที่ 7 (2535-2539) และ ฉบับที่ 8 (2540-2544) รวมทั้งหมด 5 แผนในรอบ 25 ปี เกิดผลงานเชิงประจักษ์มากมาย อาทิ เกิดรูปแบบการขับเคลื่อนงานอาหารและโภชนาการ เกิดนวัตกรรมด้านโภชนาการ เกิดต้นแบบการแก้ปัญหาทุพโภชนาการในถิ่นทุรกันดาร และผลักดันให้แผนงานโภชนาการเป็นส่วนหนึ่งของแผนพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ทั้งหมดนี้ส่งผลให้ประเทศไทยได้รับการยกย่องจากองค์กรระหว่างประเทศว่า เป็นประเทศที่ประสบความสำเร็จในการจัดการความหิวโหยและภาวะขาดสารอาหาร ได้อย่างรวดเร็ว

5) การบุกเบิกงานสาธารณสุขมูลฐาน และงานพัฒนาพื้นที่ชนบทยากจน

ญญ.วิณะฯ ได้ทำงานร่วมกับ ดร. นพ.อมร นนทสุต อย่างใกล้ชิด เป็นหัวหน้าคณะทำงานเฉพาะกิจงานสาธารณสุขมูลฐาน(ทีมงานห้อง 303) ที่กรมอนามัย เพื่อเป็น Think Tank ให้ นพ.อมร อธิบดีกรมอนามัย เกิดผลงานที่สำคัญหลายชิ้น กำหนดหลักสูตรและตำราการเรียนการสอน อสม. และ ผสส. พัฒนารูปแบบการฝึกอบรม โดยญญ.วิณะฯ ได้รับการแต่งตั้งให้เป็นครูฝึกส่วนกลาง (Master Trainers) เป็น 1 ใน 35 คนแรกของ

ประเทศไทย ร่วมกับดร.นพ.อมร นนทสุต ศ.(พิเศษ) ดร. นพ.ไพจิตร ปวะบุตร ดร. นพ.อุทัย สุตสุข และ ศ.นพ.ประพนธ์ ปิยะรัตน์ เพื่อไปสร้างครู ก. ครู ข. ให้มีศักยภาพในการดำเนินงานสาธารณสุขมูลฐาน และที่สำคัญเป็นผู้ผลักดันให้บรรจุนาโภชนาการ ซึ่งเป็น 1 ใน 8 งานสาธารณสุขมูลฐานเป็นครั้งแรกของประเทศไทย ยังผลให้ อสม.สามารถพึ่งพาตนเองได้ ในการเฝ้าระวังและติดตามภาวะโภชนาการเด็กวัยก่อนเรียน และร่วมพัฒนากาแฟบันทึกการเจริญเติบโตของเด็กอายุ 0-5 ปี นำไปสู่การลดภาวะขาดสารอาหารในเด็กลงได้ นอกจากนี้ ญ.วิณะฯ ยังได้ร่วมบรรจุนาอาหารและโภชนาการเป็นตัวชี้วัดสำคัญใน “ความจำเป็นพื้นฐาน” ของคนไทย หรือ “จปฐ.” ในงานพัฒนาพื้นที่ชนบทยากจน

6) การส่งเสริมการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่และอาหารตามวัย

ญ.วิณะฯ ร่วมกับศ.นพ.ประสงค์ ตูจันดา ดร.อัญชลี ลีสุวรรณ จากองค์การยูนิเซฟ และนักโภชนาการจากกองโภชนาการ กรมอนามัย ได้ร่วมกันเป็นผู้ริเริ่ม นำนมแม่กลับคืนสู่สังคมไทย ด้วยการดำเนินการรณรงค์ส่งเสริมการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ระดับชาติ ผ่านการสื่อสารทุกรูปแบบ อาทิ สื่อและศิลปินพื้นบ้าน และได้ฝึกอบรมบุคลากรทางการแพทย์และสาธารณสุข ที่สำคัญเป็นผู้ริเริ่มกำหนด “ข้อตกลงว่าด้วยการตลาดอาหารทดแทนน้ำแม่และผลิตภัณฑ์ที่เกี่ยวข้อง” ร่วมกับ ศ.นพ.วีระพงษ์ ฉัตรานนท์ ญ. นฤมล โกมลเสวิน และน้องๆจากกรมอนามัยและ สำนักงานคณะกรรมการอาหารและยา (อย.) จนกระทั่งพัฒนามาเป็นกฎกระทรวงสาธารณสุขในปัจจุบัน นอกจากนี้ยังได้เป็นผู้คัดค้านการนำเข้าอาหารทารกตามวัย หลังกินนมแม่แล้ว ได้ผลิตสื่ออาหารทารกเพื่อให้โภชนศึกษาแม่ และสาธิตอาหารทารกโดยรถครัวเคลื่อนที่ตลอดจนเป็นผู้ผลักดันให้รัฐบาลจัดสรรงบประมาณให้กับทุกสถานอนามัย ะละ 200 บาท เพื่อใช้ในการให้โภชนศึกษาอาหารทารกตามวัย ด้วยการสาธิต

7) การก่อตั้งสมาคมโภชนาการแห่งประเทศไทยและการทำงานในสมาคมฯ

ญ.วิณะฯ คือ 1 ใน 4 ท่านที่ได้ร่วมกันก่อตั้งสมาคมโภชนาการแห่งประเทศไทยขึ้นในปี พศ. 2508 คือ 1) ศ. นพ.กำธร สุวรรณกิจ 2) นพ. ประชุม อินทรมพรรย 3) นายอุทัย พิศลยบุตร และ 4) ญ.วิณะฯ วีระไวทยะ ตลอดระยะเวลา 56 ปีของสมาคมโภชนาการฯ ญ.วิณะฯ ได้ทุ่มเทและผูกพันอยู่กับสมาคมฯตลอดมา แม้ว่าจะช่วงสุดท้ายของชีวิตอายุ 95 ปี ยังไปร่วมประชุมกรรมการบริหารสมาคมเกือบทุกเดือน ที่สำคัญคือมีตำแหน่งเป็นกรรมการบริหารสมาคมฯมาเกือบทุกตำแหน่ง นับตั้งแต่ก่อตั้งสมาคมฯปี 2508 จนถึงปี 2530 เป็นอุปนายกสมาคมฯ 2 สมัย เป็นเลขาธิการสมาคมฯ 4 สมัย เป็นกรรมการกลาง 3 สมัยและ เป็นนายทะเบียน 1 สมัย ต่อจากนั้นได้เป็นที่ปรึกษามาทุกสมัยจนถึงปัจจุบัน ผลงานโดดเด่นคือเป็นบรรณาธิการและผู้ช่วย จัดทำวารสารของสมาคมฯ ชื่อ “โภชนาการสาร” จนถึง ปี พศ. 2524 และร่วมเป็นกรรมการจัดประชุมวิชาการโภชนาการแห่งชาติเกือบทุกครั้ง ผลงานที่สำคัญอีกชิ้นหนึ่งคือร่วมดำเนินงานจัดทำ “บัญญัติศัพท์ทางอาหารและโภชนาการ” ร่วมกับ ศ.ดร.สิรินทร์ พิบูลนิยมนและนักโภชนาการ เมื่อปี พศ. 2544

8) การก่อตั้งสมาคมพิทักษ์ประโยชน์ผู้บริโภค และการทำงานในสมาคม

ญ.วิณะฯ เป็นผู้ร่วมก่อตั้งสมาคมพิทักษ์ประโยชน์ผู้บริโภคแห่งประเทศไทย เมื่อปี พศ. 2514 โดยมีบุคคลสำคัญร่วมงาน อาทิ ศ.นพ.ประดิษฐ์ เขียวสกุล รศ.ดร.สมใจ วิชัยดิษฐ์ ญ.รศ. เทวี โพธิ์ผล และอาจารย์ทรง เหลี่ยมรังษี ได้สร้างผลงานในการคุ้มครองผู้บริโภค ให้ได้รับความยุติธรรมจากการอุปโภคและบริโภคสินค้าโดยเฉพาะด้านสุขภาพและโภชนาการ จนเป็นต้นแบบและวางรากฐานการคุ้มครองผู้บริโภคให้กับประเทศไทยมาจนถึงปัจจุบัน

9) การทำงานหลังเกษียณอายุราชการ

คงไม่ผิดไปจากความจริงที่จะกล่าวว่า “ญ.วิณะฯ ทำงานตั้งแต่ปี พศ. 2494 มาจนถึงปี พศ.

2564 รวมเวลาการทำงาน 70 ปี ก่อนชีวิตได้อุทิศให้กับการทำงาน” เพราะหลังเกษียณเมื่อปี พ.ศ. 2529 ก็ไม่ได้หยุดนิ่ง ร่วมเป็นที่ปรึกษาและลงมือทำงานด้วยตัวเองหลากหลายงาน ขอยกตัวอย่างเป็นกรรมการกลางมูลนิธิอาหารการคลังสมอง หรือ Brainbank ด้านการสาธารณสุขร่วมกับผู้ทรงวุฒิหลายท่าน เกิดผลงานเชิงประจักษ์มากมาย อาทิ การได้ร่วมเป็นที่ปรึกษาให้กับกองโภชนาการ กรมอนามัยหลายงาน โดยเฉพาะงานโภชนศึกษา งานรณรงค์โภชนบัญญัติ และธงโภชนาการ ล่าสุดได้ร่วมงานงานโภชนาการเชิงรุก งานโภชนาการสมวัย และเด็กไทยแถมใส ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ หรือ สสส.ที่มีนายสง่า ดามาพงษ์ เป็นผู้จัดการโครงการยังมีผลงานเชิงประจักษ์อีกมากมาย ที่ไม่สามารถจะนับออกกล่าวได้ครบถ้วน อย่างไรก็ตาม ตลอดห่วงชีวิตของ ภญ.วีณะ วีระไวทยะ สิริรวมอายุ 95 ปี ท่านได้อุทิศให้กับงานมากถึง 70 ปี ผลงานของท่านจึงกลับกลายเป็น มรดกทางปัญญา ด้านอาหารและโภชนาการของประเทศไทย จนวงการอาหารและโภชนาการของโลก ได้มองเห็นคุณค่าของผลงานท่าน โดยเฉพาะ สมาพันธ์โภชนาการนานาชาติ หรือ International Union of Nutritional Sciences หรือ IUNS ได้มอบรางวัล Living Legends Awards แต่ ภญ. วีณะ วีระไวทยะ เมื่อเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2556 ในงานประชุม International Congress of Nutrition 2013 อันเป็นการยกย่องเชิดชูเกียรติให้กับบุคคลที่มีอายุ 80 ปีขึ้นไป ที่มีบทบาทสำคัญ ต่อการสร้างสรรงานอาหารและโภชนาการอันโดดเด่น ยังประโยชน์สุขต่อมวลมนุษยชาติ